

УДК: 331.5 (477)

НОВІ ВИКЛИКИ НА СІЛЬСЬКОМУ РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ ТА НАПРЯМИ Й ІНСТРУМЕНТИ ЙОГО АКТИВІЗАЦІЇ

Варченко О. М.¹, д.е.н., проф., проректорка з наукової та інноваційної діяльності
<https://orcid.org/0000-0002-9090-0605>

Крисанов Д. Ф.¹, д.е.н., проф., керівник Інституту економіки і бізнесу
<https://orcid.org/0000-0002-9065-3325>

Герасименко І. О.¹, к.е.н., доц., доц. кафедри фінансів, банківської справи та страхування
<https://orcid.org/0000-0002-7829-8009>

Ткаченко К. В.¹, к.е.н., доц., доц. кафедри фінансів, банківської справи та страхування
<https://orcid.org/0000-0002-0369-3100>

Варченко О. О.¹, PhD, Економіка, асистентка кафедри фінансів, банківської справи та страхування
<https://orcid.org/0000-0002-3543-6926>

Тур О. В.², к.е.н., доц., доц. кафедри економіки праці та менеджменту
<https://orcid.org/0000-0001-7158-0100>

¹Білоцерківський національний аграрний університет, Біла Церква, Україна

²Національний університет харчових технологій, Київ, Україна

<https://doi.org/10.31073/foodresources2025-25-24>

Предмет. Сукупність теоретичних, методичних та прикладних аспектів регулювання сільського ринку праці в довоєнних умовах, на етапі війни та його активізації після скасування військового стану. **Мета.** Розкрити тенденції сільського ринку робочої сили до війни й в умовах російської агресії та активізації зайнятості сільського населення у післявоєнний період. **Методи.** Основою для проведених досліджень були загальнонаукові та спеціальні методи досліджень: системного й ретроспективного аналізу – для встановлення тенденцій та зміни масштабів сільської зайнятості з 2014 р. і дотепер; формалізації, аналізу і синтезу – для оцінювання ролі окремих видів економічної діяльності у забезпеченні зайнятості сільського населення на різних етапах економічного розвитку; порівняльного аналізу – при дослідженні різних форм залучення до праці та їх впливу на сільську зайнятість. **Результати.** Проаналізовані роль і місце різних форм зайнятості та видів економічної діяльності у забезпеченні роботою сільського населення у довоєнний та воєнний періоди, а також з урахуванням перспективних змін. Встановлено, що у 2015–2021 рр. контент сільських зайнятих скоротився з 5,13 млн осіб до 4,83 млн осіб; безробітних за методологією МОП – 1,49–1,71 млн осіб, з них сільського населення – 490–580 тис. осіб, залежно від фази економічного циклу (підйом-пік-спад-стагнація); у 2022–2025 рр. – 187–94 тис. осіб. Обґрунтовано напрямки активізації сільського ринку праці після війни: відновлення тваринництва та позааграрних видів промислової діяльності, фінансової та страхової діяльності, розширення професійної, наукової та технічної діяльності. **Сфера застосування результатів.** Результати досліджень включають аналіз причин зрушень у структурі та масштабах і формах зайнятості сільського населення в довоєнний період, в умовах воєнного стану та після війни. Обґрунтовані напрямки розширення економічної діяльності, які будуть враховані при реалізації програм відновлення сільських громад і сільських територій у післявоєнних умовах.

Ключові слова: зайнятість населення, сільський ринок праці, безробітні, кваліфіковані робітники

NEW CHALLENGES IN THE RURAL LABOUR MARKET IN UKRAINE AND WAYS AND TOOLS TO BOOST IT

*Olha Varchenko¹, D-r of Sc., Economics, Professor,
Vice-Rector for Scientific and Innovative Activities*
<https://orcid.org/0000-0002-9090-0605>

*Dmytro Krysanov¹, D-r of Sc., Economics, Professor,
Head of the Institute of Economics and Business*
<https://orcid.org/0000-0002-9065-3325>

Iryna Gerasymenko¹, PhD, Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
<https://orcid.org/0000-0002-7829-8009>

Kateryna Tkachenko¹, PhD, Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance
<https://orcid.org/0000-0002-0369-3100>

Olha Varchenko¹, PhD, Economics,
Assistant Professor of the Department of Finance, Banking and Insurance;
<https://orcid.org/0000-0002-3543-6926>

Olesja Tur², PhD, Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Labor Economics and Management
<https://orcid.org/0000-0001-7158-0100>

¹Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine

²National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine

Subject. A set of theoretical, methodological and applied aspects of regulating the rural labour market in pre-war conditions, during the war and its revitalisation after the abolition of martial law. **Objective.** To reveal the trends in the rural labour market before the war and in the context of Russian aggression and the revitalisation of rural employment in the post-war period. **Methods.** The research was based on general scientific and special research methods: systematic and retrospective analysis – to identify trends and changes in the scale of rural employment from 2014 to the present; formalisation, analysis and synthesis – to assess the role of individual types of economic activity in ensuring employment of the rural population at different stages of economic development; comparative analysis – to study different forms of labour involvement and their impact on rural employment. **Results.** The role and place of various forms of employment and types of economic activity in providing work for the rural population in the pre-war and war periods, as well as taking into account prospective changes, have been analysed. It was established that in 2015–2021, the number of rural employed persons decreased from 5.13 million to 4.83 million; the number of unemployed according to ILO methodology was 1.49–1.71 million people, of which 490–580 thousand were rural residents, depending on the phase of the economic cycle (upward trend-peak-decline-stagnation); in 2022–2025 – 187–94 thousand people. The directions for revitalising the rural labour market after the war are substantiated: restoration of livestock farming and non-agricultural types of industrial activity, financial and insurance activities, expansion of professional, scientific and technical activities. **Scope of application of the results.** The research results include an analysis of the reasons for changes in the structure, scale and forms of employment of the rural population in the pre-war period, during martial law and after the war. The directions for expanding economic activity have been substantiated and will be taken into account in the implementation of programmes for the restoration of rural communities and rural territories in the post-war period.

Key words: employment, rural labour market, unemployed, skilled workers

Постановка проблеми. На нинішньому етапі війна стала ключовою причиною погіршення забезпечення підприємств і підприємців робочою силою унаслідок збільшення масштабів внутрішньої та закордонної міграції населення, що супроводжувалося посиленням навантаження на локальні ринки праці. Це спричинило до загострення та диференціації цілого комплексу різнопланових проблем. Українські вчені, які досліджували проблему забезпечення кадрами на початку війни, відзначали наступне: війна збільшує ризик і невизначеність, створює перешкоди для вільного руху факторів виробництва, в т.ч. робочої сили, і призводить до руйнування інститутів ринку праці та їх ефективного функціонування. Економічні проблеми укупі зі значною внутрішньою мобільністю та мобільністю біженців призводять до масової втрати роботи та доходу. Зростання безробіття, соціальне відчуження, гендерна нерівність, дискримінація на робочому місці, в т.ч. щодо молоді, поширення одного із головних негативних соціальних наслідків війни, – бідності [1, с. 2]. На ринку праці, навіть через півроку після початку війни, затребуваними були працівники сфери транспорту та логістики, спеціалісти робітничих професій, маркетологи, піарники та рекламисти, будівельники та працівники сільського господарства [2]. Зрозуміло, що з розгортанням військових дій та масштабуванням територій, де вони проводилися, ситуація

ускладнювалася, загострювалася і, навіть місцями, погіршувалася.

Вирішенню проблем регулювання сільського ринку в довоєнні роки та в період воєнного стану, диверсифікації напрямів і стабілізації сфер зайнятості сільського населення приділяли значну увагу низка вітчизняних науковців, серед яких доцільно відзначити Боярчук Л. В., Германюк Н. В., Маркевич К. М., Патики Н. І., Півторак А. А., Пищуліна О. М., Холодницька А. В., Шумилін А. О. [1–7] та ін. Відзначалося, що суттєвим став дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили. Попит на робочу силу різко зменшився через неможливість працювати у зонах бойових дій, зниження попиту на товари та послуги, проблеми з логістикою та невизначеність майбутнього. Окрім того, в країні має місце значна тінізація ринку праці – багато вакансій пропонуються без оформлення, як підріток тощо [1, с. 2].

Отже зміни в тенденціях зайнятості сільського населення під час війни та у післявоєнний період виступають ключовою проблемою для наукових досліджень в умовах глибокої трансформації економічних відносин у суспільстві та під впливом посилення інтеграційних процесів з ЄС. Оперативність, з якою відбуваються ці зміни, мають наслідком певне запізнення рекомендацій та пропозицій, які надаються вченими, а отже має бути посилений їх прогностичний характер.

Матеріали та методи. Проведення даного наукового дослідження пов'язане з використанням статистичних матеріалів за 2014–2025 рр., що стосувалися руху та сфер зайнятості робочої сили, а також зрушень в період війни у структурі суб'єктів господарювання за основними секторами: первинне виробництво та харчова індустрія. Особлива увага була привернута до аналізу проблем та динаміки неформальної зайнятості сільського населення з урахуванням тенденцій, що сформувалися у регіонах світу. Із залученням статистичних даних по будівництву здійснено прогностичний характер рекомендацій щодо активізації сільського ринку робочої сили.

Результати та обговорення. Аналіз сільського ринку праці в динаміці має дуже чіткий поділ: з 01.01.2000 р. – створення аграрної ринкової економіки, і до 2021 р. та з початку 2022 р. і наступні роки (пов'язано з агресією РФ з 24.02.2022). За роки російської агресії статистична база не є повною, порівняно із попереднім періодом, та дуже динамічною унаслідок суттєвих змін щодо масштабів окупованої/деокупованої частини території України, внутрішньої і зовнішньої міграції населення, закриття діючих підприємств та їх релокації. При цьому важливо як виявити рушійні сили трансформацій, так і перспективу потенційних змін для розширення потужностей та розробити заходи щодо мінімізації наслідків негативних процесів й активізації зайнятості сільського населення.

У статистичному відношенні зайняте сільське населення включає формально зайнятих і неформально зайнятих працівників у формальному і неформальному секторах економіки у віці 15 років і старше, а робоча сила села додатково охоплює ще й безробітних на конкретний період часу. Формальна зайнятість закріплюється юридично (оформляється наказом по підприємству про прийняття особи на роботу) і захищається економічно державою (надається працівнику соціальний пакет), а неформальна – здійснюється без юридичного оформлення, не регулюється і не контролюється державою, а тому зайняті тут перебувають у вразливому й незахищеному становищі, а їх трудові права не є захищеними.

Для проведення аналізу зрушень на сільському ринку праці доцільно охопити період між двома агресіями РФ – 2014 і 2022 рр. (табл.1). КВЕД-2010 налічує 21 секцію, але для спрощення підрахунків п'ятьом секціям (А; Е; G; Н; І) надані одноіменні назви, 4 промислові секції (В, С, D, E) – зведені в групу «промисловість», а сукупність із 12 останніх секцій (J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U) об'єднані в одну групу «надання різних видів послуг». Це дозволить чітко узагальнити тенденції між видами економічної діяльності та у сільській місцевості загалом за 7 років досліджуваного періоду.

Таблиця 1

Динаміка зайнятого сільського населення у віці 15-70 років за видами економічної діяльності у 2014-2021 рр*.

Показники	2014	2015	2019	2020	2021	2021 р. до 2014 р.,%
Чисельність сільського населення у віці 15-70 років, тис. осіб	9439,6	9412,3	9236,0	9143,42	9062,7	96,0
Кількість зайнятого сільського населення у віці 15-70 років, тис. осіб	5292,4	5134,2	5163,5	4931,6	4835,5	91,4
- частка зайнятого сільського населення, %	56,1	54,6	55,9	53,9	53,4	-2,7
<i>у т.ч. за видами економічної діяльності, тис. осіб</i>						
сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	2249,3	2115,3	1926,0	1874,0	1837,5	81,7
промисловість (включає 4 секції)	571,6	539,1	604,1	572,1	607,1	106,2
будівництво	328,1	328,6	392,4	384,7	386,8	117,9
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	492,2	508,3	583,5	537,5	541,6	110,0
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	259,3	261,8	237,5	236,7	227,3	87,7
тимчасове розмішування й організація харчування	63,5	77,0	98,1	88,8	77,4	121,9
надання різних видів послуг (12 секцій)	1328,4	1304,1	1321,9	1237,8	1170,2	88,1
<i>у т.ч. за видами економічної діяльності, у відсотках до підсумку</i>						
сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	42,5	41,2	37,3	38,0	38,0	-4,5
промисловість (включає 4 секції)	10,8	10,5	11,7	11,6	12,3	1,5
будівництво	6,2	6,4	7,6	7,8	8,0	1,8
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	9,3	9,9	11,3	10,9	11,2	1,9
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	4,9	5,1	4,6	4,8	4,7	-0,2
тимчасове розмішування й організація харчування	1,2	1,5	1,9	1,8	1,6	0,4
надання різних видів послуг (12 секцій)	25,1	25,4	25,6	25,1	24,2	-0,9

*Систематизовано та доповнено по: [7, с. 31; 8]

Аналіз зрушень у масштабах зайнятості робочої сили на селі, згідно табл. 1, дозволяє зробити низку важливих висновків, зокрема:

- відбувається перманентне, але з винятком за 2019 р., зменшення чисельності робочої сили у віці 15-70 років і зайнятого сільського населення (на 376,9 тис. осіб та 456,9 тис. осіб) на 4,0% і 8,6% відповідно, тобто скорочення контенту зайнятих проходило удвічі вищими темпами, ніж робочої сили, унаслідок низки чинників: зменшення зайнятих сільських жителів під впливом міграції та депопуляції, згортання зайнятості у первинному виробництві, відчутне скорочення контенту працівників соціальної сфери, у різних секторах трудової діяльності, обслуговування і надання послуг та ін., а частка зайнятого сільського населення знизилась на 2,7%, тобто до 53,4%;

- у розрізі секцій спостерігається розмежування на секції спадного (I тип) та підйомного (II тип) характеру, тобто відбулося зменшення масштабів зайнятості, у першому випадку, та проявилися тенденції і абсолютного, і відносного зростання контенту зайнятої робочої сили, у другому. Щодо I типу, то до них відносяться секції: А – сільське, лісове і рибне господарство (скорочення на 4,5% та зменшення зайнятості на 411,8 тис. осіб); Н –

транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність (скорочення на -0,2% та згортання контенту зайнятих на 32,0 тис. осіб); сукупність із 12 секцій (J – інформація та телекомунікації, K – фінансова та страхова діяльність, L – операції з нерухомим майном, M – професійна, наукова та технічна діяльність, N – діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування, O – державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування, P – освіта, Q – охорона здоров'я та надання соціальної допомоги, R – мистецтво, спорт, розваги та відпочинок, S – надання інших видів послуг, T – діяльність домашніх господарств, U – діяльність екстериторіальних організацій і органів), (скорочення на -0,9% та втрата на робочих місцях 158,2 тис. осіб). Отже, загалом по трьох групах I типу відбулося зменшення контенту зайнятих на 602,0 тис. осіб. Водночас остання багатосекційна група включає секції з різними масштабами зайнятості, але найбільше у 2021 р. працювало в соціальній сфері села: в галузі сільської освіти P (шкільна – біля 180 тис. осіб, дошкільна – 35443 особи = всього понад 215 тис. осіб) або 18,38% (від 1170 тис. зайнятих по 12 секціях). Водночас сільська медицина Q (лікарі – 7370 осіб (5% від 147,4 тис. лікарів по Україні), середній медичний персонал – 38823 особи (12% від 273,5 тис. середніх медпрацівників по Україні) = усього 40193 особи (40,2 тис.) або 3,44% від зайнятих по 12 секціях. Зазначимо, що офіційна статистика не надає реальних цифр щодо зайнятих у галузі культури R (лише частина зайнятих мають оформлені трудові відносини, а переважає тимчасова, неповна або проектна зайнятість; решта працівників: без оформлення трудових відносин, самозайняті та приховані трудові відносини), тому їх не можна врахувати. Отже, у сільській освіті та медицині зайнято понад 255,2 тис. працівників (21,8% від усього контенту 1170,2 тис. зайнятих по 12 секціях) або 5,28% від загального контенту зайнятих у сільській місцевості. Отже, решта 10 секцій багатосекційної групи охоплюють 915 тис. працівників (1170,2–255,2), що становить 18,92% (24,2–5,28) від усього контенту 4835,5 тис. зайнятих у сільській місцевості, тобто у середньому менше 2% зайнятих працівників на одну секцію;

- зростання зайнятості в секціях II типу спостерігалось по 4 групах, зокрема: промисловість (4 секції: B – добувна промисловість і розроблення кар'єрів, C – переробна промисловість, D – постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, E – водопостачання; каналізація, поводження з відходами), (приріст становив 6,2% та збільшення зайнятості на 35,5 тис. осіб); F – будівництво (приріст на 17,9% та збільшення зайнятості на 58,7 тис. осіб); G – оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (приріст на 10,0% та збільшення зайнятості на 49,4 тис. осіб); I – тимчасове розміщування й організація харчування (приріст на 21,9% та збільшення зайнятості на 13,9 тис. осіб). Збільшення зайнятості по 7 підйомних секціях становило 157,5 тис. осіб. Це пояснюється позитивними тенденціями: відновлення промислового виробництва після локальних спадів 2015 та 2020 рр. і підйомів 2019 та 2021 рр.; збільшення потреби в будівельних кадрах при розширенні масштабів підрядних робіт у 2019-2021 рр.; збільшення обсягів торгівлі й нарощування масштабів ремонту транспортних засобів майже на 19% до 2019 р. включно та зусилля по збереженню досягнутих результатів (відбулося зменшення на 7%) у наступні роки; збільшення у півтора рази до 2019 р. включно чисельності зайнятих у секторі розміщування й харчування та їх зменшення на 21% до 2021 р. включно. Збільшення чисельності зайнятих чергуються з періодами зменшення, але загальний тренд для вказаних секцій підйомний.

Загалом приріст зайнятості в секціях II типу за досліджуваний період становило 157,5 тис. осіб, а її зменшення в секціях I типу – 602,0 тис. осіб: відбулося загальне зменшення чисельності зайнятих на 444,5 тис. осіб (на 8,6%). Але в структурі зайнятого сільського населення разом із формальною складовою присутня і неформальна частина, яку і проаналізуємо.

Неформальна зайнятість [9], на відміну від формальної, переважно закріплена в тіньовому секторі економіки, не має юридичного оформлення і не захищається державою. Вона включає випадкові види робіт, роботу без договору, сезонну зайнятість, незареєстровану примітивну й різноманітну самозайнятість без будь-яких юридичних

гарантій. Для об'єктивного аналізу неформальної зайнятості в Україні попередньо звернемося до статистики цього явища у світовому та європейському вимірах (табл.2).

Таблиця 2

Рівень неформальної зайнятості у світі в 2016 р.* (у розрізі регіонів, галузей і рівнів економічного розвитку),% загальної зайнятості в економіці (витяг)

Регіон Рівень економічного розвитку	Загальний рівень неформальної зайнятості,%	у тому числі за галузями:		
		сільське господарство	промисловість	сфера послуг
1	2	3	4	5
Світ у цілому	61,2	93,6	57,2	47,2
Європа та Центральна Азія, у т.ч.:	25,1	71,6	21,9	20,2
Північна, Південна та Західна Європа	14,3	47,5	10,1	14,2
Східна Європа	31,5	64,5	30,2	26,9
Країни, що розвиваються, і країни з ринками, що формуються**	69,6	94,3	67,2	55,5
Європа та Центральна Азія	36,8	76,5	33,5	27,8
Розвинені держави**	18,3	58,7	15,8	17,5
Європа та Центральна Азія	15,6	52,5	11,5	15,3

* Складено за даними 119 країн світу, на які сукупно припадає 90% загальносвітової чисельності зайнятих.

** Застосований МОП розподіл країн за рівнем економічного розвитку базується на відповідній класифікації Світового банку за 2018 р. за критерієм рівня доходів (ВНД на душу населення) і передбачає, що до країн, які розвиваються, віднесено країни з низьким рівнем доходів – 1005 дол. США і меншим; до країн з ринками, що формуються, віднесено країни з рівнем доходів, нижчим за середній, – від 1006 до 3955 дол. США, а також країни з рівнем доходів, вищим за середній, – від 3956 до 12235 дол. США; до розвинених віднесено країни з високим рівнем доходів – 12236 дол. США і більше [10, с. 12; 11, с. 23–26, 40–41, 76].

ВВП на душу населення в Україні склав у 2016 р. – 2185 дол. США, у 2024 р. – 5389,5 дол. США. Отже, Україна відноситься до групи країн, що розвиваються, і країн з ринками, що формуються (з рівнем доходів, нижчим за середній – від 1006 до 3955 дол. США, та рівнем доходів, вищим за середній – від 3956 до 12235 дол. США. Показники неформальної зайнятості для України приймаються із строчки «Європа та Центральна Азія».

Проведені підрахунки неформальної зайнятості у сільській місцевості наведені в табл. 3. І кількісно, і відносно у досліджуваному періоді відбулося скорочення зайнятості у неформальному секторі на 7,1% (з 42,6% до 35,5%), на 470 тис. осіб (на 9,1%), з яких майже половина припадало на первинне виробництво – 231,1 тис. осіб. Решта скорочення припало на будівництво – 35,0 тис. осіб, торгівлю і ремонт – 98,9 тис. осіб, промисловість – 25,4 тис. осіб, надання інших видів послуг – 44,9 тис. осіб, транспорт й інша діяльність – 20,4 тис. осіб, розміщування й харчування – 13,0 тис. осіб. У сукупності в перших трьох секціях (первинне, будівництво, торгівля) локалізується 90,5% вибулих, тобто 365,0 тис. осіб. А з якими зрушеннями у зайнятості таке потужне скорочення неформально зайнятих пов'язується?

Неформальний сектор зайнятості значною мірою є копією формального сектору економіки, але відрізняється гіршим забезпеченням засобами виробництва і складом робочої сили, відсутністю оформлених договірних відносин і державних соціальних гарантій, використанням переважно некваліфікованої робочої сили та відсутністю перспектив її професійного росту, непривабливістю праці та її низькою оплатою тощо. Але в умовах постійного суспільного прогресу і в сільську місцевість проникають «міські» види діяльності та відбувається виникнення робочих місць у секторі надання побутових, обслуговуючих,

транспортних, комунально-ремонтних і фінансово-кредитних послуг й готельно-ресторанного бізнесу, організація дрібного виробництва (виготовлення предметів народних промислів і особистого вжитку, меблів, швейних та шкіряних виробів, алкогольних напоїв, місцевих продуктів тривалого зберігання і домашньої харчової продукції) тощо. Оскільки основним місцем праці виступає сільське господарство, то більшість неформально зайнятих працівників приймають активну участь у вирощуванні, заготівлі, перепродажу продукції ОСГ та її переробленні, а також власними силами організовують різноманітну дрібну торгівлю, виконання будівельних робіт, технічне обслуговування приватного транспорту та ін. Винагорода за виконану працю відбувається на основі усних домовленостей та без фіксації масштабів виконаних робіт, а при незадоволенні працівників умовами праці або їх оплатою, звільнення проводиться без дотримання будь-яких законних підстав. Унаслідок цього відбувається дуже потужна плинність кадрів. Це дуже чітко проявляється при співставленні статистичних даних за різними секторами. Зокрема зменшення зайнятого сільського населення за шість років (2015–2021) відбулося на 298,7 тис. осіб (5,82%), у т.ч. неформально зайнятого – на 469,7 тис. осіб (9,15%), з них у первинному виробництві – на 231,1 тис. осіб (4,50%), (табл. 3). Отже, унаслідок більш активного зменшення неформально зайнятих, порівняно із скороченням загального контенту сільських зайнятих, відбувалося збільшення частки формально зайнятих, тобто мала місце позитивна тенденція зміни у складі робітників – зростання частки працівників формального сектору при абсолютному зменшенні їх загального контенту.

Таблиця 3

**Неформально зайняте сільське населення за видами економічної діяльності
у 2015 та 2021 роках***

Показники	2015			2021			2021 р. до 2015 р., в.п.
	Усьог о	з нього не формальн о зайняте	частка ,%	Усьог о	з нього не формальн о зайняте	частка ,%	
1	2	3	4	5	6	7	8
Зайняте населення, яке мешкає у сільській місцевості, тис. осіб	5134,2	2185,0	42,6	4835,5	1715,3	35,5	-7,1
<i>у т.ч. за видами економічної діяльності, у тис. осіб</i>							
сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	2115,3	1466,1	69,3	1837,5	1235,0	67,2	-2,1
промисловість (4 секції)	539,1	94,0	17,4	594,8	68,6	11,5	-5,9
будівництво	328,6	255,6	77,8	386,8	219,6	56,8	-21,0
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	508,3	196,7	38,7	541,6	97,8	18,1	-20,6
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	261,8	39,3	15,0	227,3	18,9	8,3	-6,7
тимчасове розміщування й організація харчування	77,0	28,4	36,9	77,4	15,4	19,9	-17,0
надання різних видів послуг (12 секцій)	1304,1	104,9	8,0	1170,2	60,0	5,1	-2,9
<i>у т.ч. за видами економічної діяльності, у відсотках до підсумку</i>							<i>гр.6 – гр.3</i>
сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	41,2	67,1	-	38,0	72,0	-	4,9

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5	6	7	8
промисловість (4 секції)	10,5	4,3	-	12,3	4,0	-	-0,3
будівництво	6,4	11,7	-	8,0	12,8	-	1,1
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	9,9	9,0	-	11,2	5,7	-	-3,3
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	5,1	1,8	-	4,7	1,1	-	-0,7
тимчасове розміщування й організація харчування	1,5	1,3	-	1,6	0,9	-	-0,4
надання різних видів послуг (12 секцій)	25,4	4,8	-	24,2	3,5	-	-1,3

*Систематизовано та доповнено по: [7, с. 33; 12].

Але щоб знати місце України серед інших країн Європи і світу, необхідно привести статистичні дані, наведені в табл. 3, до прийнятого у табл. 2 виду, а для цього приймаємо такі узагальнення: а) сільське господарство, – відповідає розрахованим показникам; б) промисловість, – розраховується як сукупне значення за двома показниками: 4-секційною промисловістю та будівництвом; в) сфера послуг, – відповідає узагальненому показнику за рештою чотирма групами секцій (загалом по 16 секціях), які наведені в табл. 3. Результати проведених підрахунків наведені в табл. 4.

Таблиця 4

Рівень неформальної зайнятості в сільській місцевості України в 2015 і 2021 рр.*
(у розрізі груп галузей), % загальної зайнятості в економіці

Роки	Рівень економічного розвитку	Загальний рівень неформальної зайнятості, %	у тому числі за галузями:		
			сільське господарство	промисловість	сфера послуг
2015 р.		42,6	69,3	40,3	17,1
2021 р.		35,5	67,2	29,3	10,0
<i>Довідково:</i>					
Країни, що розвиваються, і країни з ринками, що формуються. Європа та Центральна Азія, 2016 р.		36,8	76,5	33,5	27,8
Україна, загальний рівень, 2021 р.		19,3	45,5	6,9	7,4
Розвинені держави. Європа та Центральна Азія, 2016 р.		15,6	52,5	11,5	15,3

*Розраховано: за даними табл. 3 та [13, с. 131].

Наведені в табл. 4 розрахункові дані свідчать, що сільська місцевість України у масштабах неформальної зайнятості дуже близько підходить до середніх показників її загального рівня по сукупності країн Європи та Центральної Азії. Щодо показників загального рівня формальної зайнятості, то Україна наближається до розвинених держав Європи та Центральної Азії, хоча за рівнем економічного розвитку помітно відстає від них.

Водночас ще одна група працівників повинна бути проаналізована – безробітні. Базою проведення обстеження робочої сили (ОРС) виступає сукупність домогосподарств, відібраних у всіх регіонах країни на науково обґрунтованих засадах. Все населення у віці 15 років і старше за статусом участі в складі робочої сили розподіляється на такі категорії: 1) зайняті; 2) безробітні; 3) особи, які не входять до складу робочої сили (включаючи тих, які відносяться до потенційної робочої сили). Усі три вищезазначені категорії є взаємовиключними та вичерпними. При опитуванні населення спочатку визначається зайняте населення, потім – безробітне населення і на останньому етапі – особи, які не

входять до складу робочої сили [13, с. 14]. Визначення чисельності безробітного населення проводилося за двома офіційними джерелами: дані Державної служби зайнятості (ДСЗ), (кількість зареєстрованих безробітних) та результати ОРС (при цьому враховується кількість безробітних згідно обстеження домогосподарств).

Кількість безробітного населення віком 15 років і старше та у віці 15-70 років у 2021 р. (відповідно до методології МОП) становила понад 1,7 млн. осіб. Серед безробітних майже дві третини складали міські мешканці (понад 1,13 млн. осіб), решту – сільські (табл. 5).

Рівень безробіття населення (за методологією МОП) – відношення (у відсотках) кількості безробітних віком 15 років і старше до робочої сили зазначеного віку або відповідної соціально-демографічної групи. Серед осіб віком 15–70 років цей показник був вищий у сільських жителів, ніж мешканців міської місцевості (10,7% проти 9,5%). Найбільший він був у віковій групі 15–24 роки – 18,1%, найменший серед працездатного населення 30–34 роки – 7,8% (у групі 15–34 роки – 11,7%) [13, с. 62–63].

Таблиця 5

Динаміка безробітних в Україні у 2014-2025 рр.*

Роки	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Населення, млн осіб	42953,9	42774,6	42603,9	42403,0	42177,6	41922,7
Зареєстрованих безробітних, тис. осіб	512,2	490,8	390,8	354,4	341,7	338,2
Роки	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Населення, млн осіб	41629,9	41208,1	41167,3	33200	32800	32600
Зареєстрованих безробітних, тис. осіб	459,2	295,0	186,5	96,1	94,2	94,0
<i>Чисельність безробітних згідно результатів обстеження робочої сили 2021 р., тис. осіб</i>						
Роки	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Усього		1654,7			1578,6	1487,7
-у сільській місцевості		533,3			515,5	492,9
Частка, %		32,23			32,66	33,13
Роки	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Усього	1674,2	1711,6				
-у сільській місцевості	573,2	579,4				
Частка, %	34,23	33,85				

*Складено за: дані Державної служби зайнятості та [13, с. 143, 171; 14, с. 51].

Наведені в табл. 5 статистичні дані свідчать про те, що серед зареєстрованих безробітних частка сільських робітників орієнтовно становила у межах 15–20% у зв'язку з тим, що у сільській місцевості стати на облік працівнику, який втратив роботу, дуже складно: раніше потрібно було добиратись до територіальних органів ДСЗ і подавати необхідні документи. Зараз облік безробітних ведеться ДСЗ через її портал dcz.gov.ua та портал "Дія" (diia.gov.ua), що дозволяє дистанційно подати заяву про надання статусу безробітного, скориставшись електронним підписом або BankID. За результатами обстеження експертно до війни сільських безробітних було до 50-100 тис. осіб, залежно від загального обсягу зареєстрованих без роботи, а також від фази економічного циклу, а в умовах війни – менше 20 тис. осіб.

Але більшу увагу привертають результати обстеження домогосподарств у 2021 р. та попередніх роках. Вони свідчать, що за методологією МОП у 2015–2021 рр. загальна кількість безробітних близько 1,49–1,71 млн осіб, з них у сільській місцевості – у межах 490–580 тис. осіб або 32,2–34,2% від контенту втративших роботу залежно від особливостей протікання конкретної фази економічного циклу (підйом(пожвавлення)-пік-спад(криза)-стагнація). Отже, фактично наявність контенту безробітних присутня для будь-якої фази економічного циклу – показники відрізняються лише масштабами цього явища та галузевими і сезонними характеристиками.

Переходимо до аналізу ситуації із зайнятістю населення для періоду проведення

військових дій. За останні п'ять (2020–2024) років загальна чисельність населення України зменшилася на 9,7 млн осіб (на 23,2%), у т.ч. сільського – на 2,8 млн осіб (на 21,9%), а частка сільських жителів збільшилася на 0,5%. Скорочення населення пов'язане з виїздом біженців за кордон і непереборними наслідками війни: зростання міграції до міст та за кордон, зменшення народжуваності та збільшення масштабів смертності.

Важливо проаналізувати зміни, які відбулися в умовах воєнного стану в Україні на сільському ринку праці та в чому конкретно це проявилось. Згідно нового Закону [15], сільська місцевість розширилася і нараховує більше тисячі сільських і селищних громад та включає (41167,3) 15450 тис. сільського населення (на 01.01.2022), (його частка 37,5%) (37,45%), а отже переважна більшість матеріальної і земельної бази первинного виробництва розташована на сільській території. Для проведення відповідних розрахунків та подальшого аналізу скористаємося даними Державної служби зайнятості (табл. 6).

Таблиця 6

Кількість вакансій та осіб, які мають статус безробітних, у сільському, лісовому та рибному господарстві (код А) за даними Державної служби зайнятості*

Показники	Станом на:					
	01.04.20	01.04.21	01.04.22	01.04.23	01.04.24	01.04.25
Кількість вакансій, одиниць	13658	18542	8234	3400	3330	3919
з них:						
- сільське господарство	12881	17487	7803	3021	3002	3558
- лісове господарство	726	986	412	350	313	346
- рибне господарство	51	69	19	29	15	15
Кількість осіб, які мають статус безробітних, осіб	80510	79445	56423	17377	12147	13237
з них:						
- сільське господарство	75689	74688	51974	15748	10514	11944
- лісове господарство	4040	3987	3706	1549	1588	1238
- рибне господарство	781	770	743	80	45	55
Кількість претендентів на 1 вакансію (по коду А), осіб	5,9	4,3	6,8	5,1	3,6	3,4
Для порівняння:						
Кваліфіковані робітники сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства						
Кількість вакансій, одиниць		2330	1109	891	984	1175
Кількість осіб, які мають статус безробітних, осіб		17725	14270	6808	5842	5545
Кількість претендентів на 1 вакансію, осіб		7,6	12,9	7,6	5,9	4,7

*Систематизовано за: [16].

Наведені у табл. 6 дані свідчать, що кількість вакансій, які відносяться до галузей первинного виробництва (*сільське, лісове та рибне господарство*), зменшилася в умовах розгортання військових дій більше як уп'ятеро (за 2021–2023 рр. з 18542 до 3,4 тис. вакансій), а кількість осіб, які мають статус безробітних, – у 4,6 рази (з 79445 до 17,4 тис. осіб), а ще на два роки пізніше – ушестеро. У результаті кількість претендентів на одну вакансію зменшилася майже удвічі, – до 3,4 осіб. Попит на будь-яку роботу в галузях первинного виробництва відчутно зменшився, а кількість вакансій скоротилася. Це відбувалося на тлі скорочення кількості малих і середніх підприємств, але значного збільшення великих агровиробників, які впроваджували інноваційні й ресурсоощадливі технології і супроводжувалося зменшенням зайнятості, згортанням площ оброблюваних земельних угідь та обмеженням масштабів робіт у аграрному секторі, виходом працівників на пенсію та ін.

При переході до аналізу робочої сили у професійному розрізі, тобто *кваліфіковані*

робітники сільського та лісового господарства, риборозведення та рибальства, відзначаємо, що кількість вакансій зменшилася у 2,6 рази (з 2330 до 891 одиниці), та у стільки ж скоротилася кількість осіб, які мають статус безробітних (з 17725 до 6808 осіб), і це зумовило зменшення удвічі кількості претендентів на одну вакансію, – до 4,7 осіб. Отже, попит на *кваліфікованих робітників* у первинному виробництві помітно знизився, що зумовлено їх бронюванням від призову до війська, міграцією сільського населення до міст і за кордон, виходом на пенсію та ін.

Зазначимо, що загальна кількість вакансій *кваліфікованих робітників* утричі менша, ніж вакансій *працівників первинного виробництва*, а безробітних – відповідно, більше як удвічі менше (табл. 6). Загалом це логічна пропорція, оскільки *кваліфіковані робітники* (у 2021 р. – 220 тис. осіб) є складовою частиною ширшого контенту *працівників первинного виробництва* (2692,7 тис. осіб), куди відносяться усі професії та кваліфікації по відповідних галузях. Ці висновки можуть бути екстрапольовані й на інші види діяльності та сектори економіки на сільських територіях.

Маємо також проаналізувати зміни щодо забезпечення галузей харчової індустрії (харчова, напої, тютюнові вироби) кадрами та їх динаміку при переході до воєнного стану (табл. 7). Це тому, що промисловість у сільській місцевості значною мірою представлена підприємствами харчової індустрії, а отже зрушення в переробно-харчових потужностях якраз і можуть бути спроектовані у сукупності на позаагтарні галузі.

Таблиця 7

**Кількість вакансій та осіб, які мають статус безробітних, у харчовій індустрії
(код С: групи 10+11+12) за даними Державної служби зайнятості***

Показники	Станом на:				
	01.04.21	01.04.22	01.04.23	01.04.24	01.04.25
Кількість вакансій, одиниць	2332	1286	1631	2324	3352
з них:					
- виробництво харчових продуктів	2160	1200	1455	2178	3080
- виробництво напоїв	168	86	175	145	271
- виробництво тютюнових виробів	4	0	1	1	1
Кількість осіб, які мають статус безробітних, осіб	19034	12531	6150	2922	4614
з них:					
- виробництво харчових продуктів	17241	11385	5655	2636	4316
- виробництво напоїв	1722	1114	468	274	291
- виробництво тютюнових виробів	71	32	27	12	7
Кількість претендентів на 1 вакансію, осіб	8,2	9,7	3,8	1,3	1,3

*Систематизовано за: [16].

Як видно із табл. 7, мінімальна кількість вакансій – 1286 од., спостерігалася наприкінці 1 кв. 2022 р., тобто в умовах активної агресії рф, повної зупинки частини підприємств та релокації деяких з них. Але в процесі відновлення виробництва кількість вакансій збільшувалася і максимуму досягла на кінець 1 кв. 2025 р., – 3352 од., тобто у 2,6 рази більше. Водночас кількість осіб, які мали статус безробітних, за 2021–2024 рр. зменшилася у 6,5 рази – з 19 тис. до 2,9 тис. осіб, але у 1 кв. 2025 р. збільшилася до 4,6 тис. осіб, тобто в 1,6 рази. Довоєнний показник кількості претендентів на одну вакансію 8,2 особи зріс до 9,7 осіб у 1 кв. 2022 р. і набув мінімуму у 2024–2025 рр. – 1,3 особи на одну вакансію, – зменшився в 6,3–7,5 рази. Отже, підприємства харчової індустрії пристосувалися до умов воєнного часу і можуть закрити усі вакансії, а також певну частину безробітних органи ДСЗ можуть направити для задоволення потреб у робочій силі в інші галузі.

Проаналізуємо зміни, які відбулися в первинному виробництві та харчовій індустрії, в умовах воєнного стану (табл. 8). Станом на кінець 2021 р. вказані види економічної діяльності охоплювали біля 40% зайнятості на той час сільського населення.

Кількість діючих суб'єктів господарювання і зайнятого у них населення за видами економічної діяльності у 2021-2024 рр.*

Назва видів економічної діяльності	Роки	Суб'єкти господарювання:			Зайняте населення:		
		Усього, одиниць	з них ФОП, одиниць	частка ФОП, %	Усього, осіб	з них у ФОП, осіб	% у ФОП
1	2	3	4	5	6	7	8
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство (код А), з нього:	2021	70803	23050	32,6	576093	40378	7,0
	2022	53281	20437	38,4	488555	34078	7,0
	2023	62960	22071	35,1	456909	34874	7,6
	2024	58703	23156	39,4	486024	34122	7,0
	2024: 2024=%	82,9	100,5	+6,8	84,4	84,5	0,0
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних з ними послуг	2021	64960	18890	29,1	511098	30468	6,0
	2022	48378	16638	34,4	433367	25382	5,9
	2023	57768	18140	31,4	405997	26362	6,5
	2024	53747	19261	35,8	443430	26603	6,0
	2024: 2024=%	82,7	102,0	+6,7	86,8	87,3	0,0
Лісове господарство та лісозаготівлі	2021	3211	2326	72,4	58292	7273	12,5
	2022	2946	2329	79,1	50595	6783	13,4
	2023	3033	2458	81,0	46661	6695	14,3
	2024	2973	2460	82,7	38576	5734	14,9
	2024: 2024=%	95,6	105,8	+10,3	66,2	78,8	+2,4
Рибне господарство	2021	2632	1834	69,7	6703	2637	39,3
	2022	1957	1470	75,1	4593	1913	41,7
	2023	2159	1473	68,2	4251	1827	43,0
	2024	1983	1435	72,4	4018	1785	44,4
	2024: 2024=%	75,3	78,2	+2,7	59,9	67,7	+5,1
Харчова індустрія (код С: групи 10+11+12), з них:	2021	16206	9855	60,8	358945	39068	10,9
	2022	13937	9129	65,5	307623	31386	10,2
	2023	16406	10864	66,2	302632	35574	11,8
	2024	17033	11559	67,9	300901	35734	11,9
	2024: 2024=%	105,1	117,3	+7,1	83,8	91,5	+1,0

Продовження таблиці 8

1	2	3	4	5	6	7	8
Виробництво харчових продуктів	2021	15109	9521	63,0	321814	38115	11,8
	2022	13023	8818	66,7	275009	30674	11,2
	2023	15374	10534	68,5	270799	34808	12,9
	2024	16005	11223	70,1	269230	34999	13,0
	2024: 2024=%	105,9	117,9	+7,1	83,7	91,8	+1,2
Виробництво напоїв	2021	1051	333	31,7	к/с	к/с	к/с
	2022	876	311	35,5	29753	712	2,4
	2023	983	330	33,6	29165	766	2,4
	2024	981	335	34,1	к/с	к/с	к/с
	2024: 2024=%	93,3	100,6	+2,4	к/с	к/с	к/с
Виробництво тютюнових виробів	2021	46	1	2,2	к/с	к/с	к/с
	2022	39	0	0,0	2861	0	0,0
	2023	49	0	0,0	2668	0	0,0
	2024	47	1	2,1	к/с	к/с	к/с
	2024: 2024=%	102,2	100,0	-0,1	к/с	к/с	к/с

*Систематизовано по: [17; 18].

Проведений аналіз дозволив сформулювати такі положення та висновки:

- перший рік війни наслідком мало скорочення контенту суб'єктів господарювання: у первинному виробництві (ПВ) – на 25%, у харчовій індустрії (ХІ) – на 14%. Зменшення чисельності зайнятих відбулося відповідно на 15,2% та 14,3%, або в розрахунку на одне господарство за весь 2022 р.: у ПВ – 8,14 і 9,17 зайнятих (або 11,22 і 13,84 зайнятих без ФОП), тобто зростання чисельності працівників на 12,6% (відповідно на 23,3%); на одне підприємство у ХІ – 22,15 і 22,07 зайнятих (або 50,37 і 58,11 зайнятих без ФОП), тобто без змін (або зростання зайнятих на 15,4%);

- за перший рік війни (2022 р.) удвічі менше скорочення відбулося у ФОПів – відповідно у ПВ на 11,3% та ХІ на 7,4%, що свідчить про більш стійке становище фізичних осіб підприємців і надзвичайну гнучкість при погіршенні економічної ситуації. Водночас за перший рік війни чисельність зайнятих у ФОПів зменшилася відповідно на 15,6% і 9,7%. У розрахунку на одне господарство забезпеченість робочою силою у ПВ становило 1,75 і 1,67 зайнятого (зменшення на 4,8%) та на одне підприємство у ХІ – 3,96 і 3,44 зайнятого (скорочення на 13,1%). Це вказує на сімейний характер організації праці у ФОП ПВ і їхню стійкість та більш розширений – у ФОП ХІ;

- після скорочення кількості суб'єктів господарювання за перший рік війни у подальшому за наступні два (2023–2024) роки відбулося певне відновлення частини суб'єктів господарювання: виробництво харчових продуктів – 105,9% (до 16005 підприємств), з них ФОП – 117,9% (до 11223 од.), виробництво напоїв ФОП – 100,6% (до 335 од.), виробництво тютюнових виробів – до 47 од. Але у сільському та лісовому господарстві не змогли досягти довоєнного рівня, а після зростання в 2023 р. – відбувся спад у 2024 р.: відповідно 82,7% та 95,6% (зменшення до 53747 та до 2973 од.), а у рибній галузі регрес становить чверть підприємств – 75,3% (до 1983 од.);

- хоча у вищезазначених галузях спостерігалось певне відновлення потужностей, але в усіх зменшилася чисельність зайнятих, а особливо у лісовій галузі (менше на третину) та рибній (скорочення на 40%).

Важливо оцінити роль ключових галузей у забезпеченні зайнятості сільського населення у післявоєнний період. Види економічної діяльності, які розташовані у сільській місцевості та їх роль у структурі національної економіки у довоєнний період наведена в табл. 9. Що стосується періоду військових дій, то це питання розкрито частково. Але основні зусилля треба спрямувати на активізації сфери прикладання праці в післявоєнний період.

Наведені в табл. 9 статистичні дані свідчать про те, що ключову роль у забезпеченні зайнятості сільського населення відіграють 4 групи секцій: первинне виробництво, промисловість, торгівля і авторемонт та будівництво – вони формують 70% зайнятих. Аналіз показав, що у рослинництві задіяно 77,1%, тваринництві – 11,0%, лісовому господарстві – 10,8%, рибному господарстві – менше 1% усього зайнятого у сільському господарстві населення [7, с. 32]. Частка продукції рослинництва у виробництві продукції сільського господарства України у 2021 р становила 82,3%, тваринництва – 17,7%, але в ЄС 57% продукції припадає на рослинництво і 43% – на тваринництво з високою часткою молочної продукції та свинарства [19, с. 4].

Отже, необхідно збалансувати асиметричний розвиток сільського господарства на основі надання пріоритету галузям тваринництва: молочному і м'ясному скотарству, свинарству, вівчарству і козярству. Починати необхідно з розроблення Національної програми відродження тваринництва з чіткою періодизацією її реалізації. Поголів'я корів у період 1990–2015 рік скоротилось на 6,2 млн голів, поголів'я свиней – на 12,7 млн голів, овець та кіз – на 7,7 млн голів. Вартість спорудження одного скотомісця для ВРХ становить у межах 60–120 тис. грн., для свиней – 12–40 тис. грн., для овець та кіз – 10–20 тис. грн. Якщо за основу відновлення прийняти половину втраченого стада, то це потребуватиме для відновлення матеріально-технічної бази ВРХ біля 300 млрд грн, для свиней – 120 млрд грн, для овець і кіз – 60 млрд грн., тобто усього 480 млрд грн. А ще будуть затрати на

відновлення стада різних видів і порід тварин, формування кормової бази, підготовку необхідних кадрів та ін.

Таблиця 9

Зайняте населення України за видами економічної діяльності та місцевістю у 2021*р.

Показники	Зайняте населення:		Гр. 3 : гр. 2 =%
	усього	сільськ е	
Чисельність населення у віці 15-70 років, <i>тис. осіб</i>	30036,8	9062,7	30,2
Кількість зайнятого населення у віці 15-70 років, <i>тис. осіб</i>	15610,0	4835,5	31,0
- частка зайнятого населення, %	51,2	53,4	-
<i>у т.ч. за видами економічної діяльності, тис. осіб</i>			
сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	2692,7	1837,5	68,1
з них кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	220,1	174,6	79,3
промисловість (включає 4 секції)	2313,2	607,1	26,2
з неї харчова індустрія	278,0	92,0	33,1
будівництво	690,8	386,8	56,0
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	3604,7	541,6	15,0
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	961,0	227,3	23,5
тимчасове розміщування й організація харчування	285,2	77,4	27,1
надання різних видів послуг (12 секцій)	5062,4	1170,2	23,1
<i>у т.ч. за видами економічної діяльності, у відсотках до підсумку (для порівняння)</i>			
сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	17,3	38,0	-
з них кваліфіковані робітники сільського та лісового господарств, риборозведення та рибальства	1,4	3,6	-
промисловість (включає 4 секції)	14,8	12,3	-
з неї харчова індустрія	1,2	1,9	-
будівництво	4,4	8,0	-
оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	23,1	11,2	-
транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	6,2	4,7	-
тимчасове розміщування й організація харчування	1,8	1,6	-
надання різних видів послуг (12 секцій)	32,4	24,2	-

*Систематизовано і розраховано по: [7, с. 33; 13, с. 105-111].

У 2024 р. у тваринництві було зайнято біля 54 тис. осіб (у 2010 р. – 163,3 тис. осіб), з них у ФОП – більше 3 тис., а також допоміжна діяльність у тваринництві – понад 0,8 тис. осіб (у 2010 р. – 4,2 тис. осіб). У сільській місцевості у 2024 р. також проживало 387 тис. осіб, зайнятих у будівництві.

Обсяг виконаних будівельно-монтажних робіт (БМР) в Україні загалом у 2024 р. становив 210 млрд грн. (у 2021 р. – 258 млрд грн.) [20], з них житлове – 13%, нежитлове – 29%, інженерне будівництво – 58%. Стосовно сільської місцевості приймаємо чверть від загального обсягу виконаних БМР – 50 млрд грн., третина з неї нежитлове будівництво – 17 млрд грн., з якого 10-12 млрд грн – спорудження об'єктів тваринництва. Приймаємо, що визначений обсяг БМР 480 млрд грн., який необхідно освоїти за 10 років, тобто 48 млрд грн. за рік, але потрібно не менше 4 років. Отже для реалізації програми необхідно суттєво наростити обсяги виконаних БМР, розширити контент зайнятих у сільському будівництві, збільшити площі під кормові культури та ін. Тобто йдеться про програму відновлення ключових галузей тваринництва і необхідність забезпечення її реалізації як пріоритетної.

Але тваринництво не єдиний напрям, йдеться про розширення позаагрової та інших перспективних видів діяльності. Це питання гостро виникне після війни і пов'язане з

реалізацією низки напрямів, зокрема:

- відновлення зруйнованих промислових потужностей (із харчової індустрії зняті із статобліку за 3 роки 877 підприємств (13,8%), без ФОП);
- відновлення первинного виробництва (за три роки війни було знято із статистичного обліку 11994 господарства (25,1%), без ФОП);
- гуманітарного розмінування забрудненої вибухонебезпечними предметами території та відновлення сільськогосподарського виробництва;
- активізацією фінансової та страхової діяльності;
- розширення професійної, наукової й технічної діяльності та ін.

Активізація розвитку вище зазначених видів економічної діяльності при відновленні деокупованих територій і громад дозволить наростити зайнятість сільського населення та сприяти посиленню стійкості сільських територій.

Висновки. Сільський ринок праці знаходиться у постійному русі, основним результатом якого за 2014–2021 рр. виступає:

- приріст зайнятих по 7 секціях економічної діяльності (*промисловість*: В – добувна промисловість і розроблення кар'єрів, С – переробна промисловість, Д – постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, Е – водопостачання; каналізація, поводження з відходами); Е – будівництво; Г – оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів; І – тимчасове розміщування й організація харчування; збільшення зайнятості сільського населення становило 157,5 тис. осіб;
- скорочення зайнятих по 14 інших секціях, з яких ключові дві: А – сільське, лісове і рибне господарство; Н – транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; сукупність із 12 секцій (J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U); зменшення сільської зайнятості на 602 тис. осіб, з неї по секції А – 411,8 тис. осіб, по секції Н – 32,0 тис. осіб. Загальне скорочення зайнятості сільського населення за КВЕД-2010 становить 444,5 тис. осіб. Незважаючи на зменшення зайнятих (на 8,6% – до 4336 тис. осіб) частка зайнятого населення падає: з 56,1% до 53,4%, хоча чисельність сільських жителів у віці 15–70 років за цей період скоротилася лише на 4%.

В умовах війни відбулося скорочення/приріст суб'єктів підприємництва та зайнятого населення у виробництві за 2021–2024 рр., зокрема:

- у первинному виробництві усього на 17,1% (з 70803 од. до 58703 од.), але у т.ч. у ФОП збільшилося на 0,5% (з 23050 од. до 23156 од.); зайнятого населення зменшилося на 15,6% (з 576093 осіб до 486024 осіб), з нього у ФОП на 15,5% (з 40378 осіб до 34122 особи);
- у харчовій індустрії збільшилося усього на 5,1% (з 16206 од. до 17033 од.), у т.ч. у ФОП на 17,9% (з 9855 од. до 11559 од.); зайнятого населення зменшилося усього на 16,2% (з 358945 осіб до 300901 особа), у т.ч. у ФОП на 8,5% (з 39068 осіб до 35734 особи).

Відбувається поглиблення асиметрії між різними формами економічної діяльності, відносно (з 42,6% до 35,5%) і абсолютне скорочення працівників у неформальному секторі за 2015–2021 рр. становило 470 тис. осіб (на 21,5%). У первинному виробництві зайнято 1235 тис. осіб (72% загального контенту неформально зайнятих), що становить 67,2% від працівників секції загалом.

Відбувається зменшення офіційно зареєстрованих безробітних в Україні: 2014 р. – 512 тис. осіб, 2021 р. – 295 тис., 2025 р. – 94 тис. осіб, але збільшення контенту сільських безробітних (по результатах обстеження домогосподарств): 2015 р. – 533 тис. осіб, 2021 р. – 580 тис. осіб. Звуження масштабів цього явища потребує активізації на сільському ринку праці.

Бібліографія

1. Пищуліна О. М., Маркевич К. М. (2022). Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації: аналітична записка. Київ: Центр Разумкова, 2022. Липень. 21 с. <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf>.
2. Ринок праці в регіонах України після півроку війни. (2022). <https://business.rayon.in.ua/news/537765-rinok-pratsi-v-regionakh-ukraini-pislya-piv-roku-viyni>.

3. Півторак А. А. (2020). Концептуальні засади удосконалення організаційно-економічного механізму державного регулювання ринку праці у сільській місцевості. Економічний дискурс. 2020. Випуск 4. С. 75–84. <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2020-4-8>.
4. Холодницька А. В., Боярчук Л. В. (2016). Адаптація зарубіжного досвіду у сфері державного регулювання зайнятості населення до реалій України. Innovative solutions in modern science. 2016. № 1 (1). С. 1–16.
5. Шумілін А. О. (2024). Особливості регулювання ринку праці у сільському господарстві України в умовах воєнного стану. Розвиток методів управління та господарювання на транспорті: 36. наук. праць. Одеса: ОНМУ, 2024. № 2 (87). С. 47–58. DOI 10.31375/2226-1915-2024-2-47-58.
6. Шумілін А. О. (2024). Особливості інформаційного забезпечення ринку праці у сільській місцевості. Економіка та суспільство. 2024. № 66.
7. Патики Н. І., Германюк Н. В. (2024). Зайнятість сільського населення в сучасних умовах: нові виклики й пріоритети забезпечення. Агросвіт. 2024, № 23. С. 28–39. 10.32702/2306-6792.2024.23.28.
8. Зайняте населення за видами економічної діяльності у 2012–2021 роках. (2022). Державна служба статистики України. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2013_u.htm.
9. Методологічні положення щодо визначення неформальної зайнятості населення. (2013). Затверджено Наказом Держстату України від 23.01.2013 № 16. 24 с.
10. Костриця В. І., Бурлай Т. В. (2019). Неформальна та атипова зайнятість як "нова нормальність" у світі та Україні. Економіка і прогнозування. 2019. № 1. С. 7–34.
11. ILO (2018a). Women and Men in the Informal Economy: a Statistical Picture (third edition). Geneva: International Labour Office. 156 p.
12. Неформально зайняте населення за видами економічної діяльності. Державна служба статистики України. (2021). https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_nzn_ved_u.htm.
13. Робоча сила – 2021. (2022). Стат. збірник. К.: Держстат України. 216 с.
14. Праця в Україні у 2017 році. (2018). Стат. збірник. К.: ТОВ Видавництво «Август Трейд». 282 с.
15. Про порядок вирішення окремих питань адміністративно-територіального устрою України. (2023). Закон України від 28.07.2023 №3285-20 (3285-IX). Офіційний вісник України. 2023. № 98.
16. Аналітична та статистична інформація Державної служби зайнятості. (2025). <https://www.dcz.gov.ua/analitics>.
17. Кількість зайнятих працівників у суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності за 2021–2024 роки. (2025). <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
18. Кількість діючих суб'єктів господарювання за видами економічної діяльності за 2021–2024 роки. (2025). <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
19. Стратегія розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на період до 2030 року. (2024). Схвалено розпорядженням КМУ від 15.11.2024 № 1163-р. 54 с.
20. В Україні обсяг виконаних будівельних робіт у 2024 році збільшився на 23,5%. (2025). <https://uaprom.info/news/v-ukraini-obsiah-vykonanykh-budivelnnykh-robit-u-2024-rotsi-zbilshyvsia-na-23-5/>.

References

1. Pyshchulina, O. M., Markevych, K. M. (2022). Rynok pratsi v umovakh viiny: osnovni tendentsii ta napriamy stabilizatsii: analitychna zapyska. [The labor market in wartime: main trends and stabilization directions: analytical note]. Kyiv: Tsentr Razumkova, 2022. Lypen. [Kyiv: Razumkov Center, 2022. July]. 21 p. <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf>. [in Ukrainian].
2. Rynok pratsi v rehionakh Ukrainy pislia pivroku viiny. Rynok pratsi v rehionakh Ukrayiny pislya pivroku viyny. (2022). <https://business.rayon.in.ua/news/537765-rinok-pratsi-v-regionakh-ukraini-pislya-piv-roku-viyni>. [in Ukrainian].
3. Pivtorak, A. A. (2020). Kontseptualni zasady udoskonalennia orhanizatsiino-ekonomichnoho mekhanizmu derzhavnoho rehuliuвання rynku pratsi u silskii mistseivosti. [Conceptual principles for improving the organizational and economic mechanism of state regulation of the labor market in rural areas]. Ekonomichniy diskurs. 2020. Vypusk 4. [Economic discourse. 2020. Issue 4]. P. 75–84. <https://doi.org/10.36742/2410-0919-2020-4-8>. [in Ukrainian].
4. Kholodnytska, A. V., Boiarchuk, L. V. (2016). Adaptatsiia zarubizhnogo dosvidu u sferi derzhavnoho rehuliuвання zainiatosti naseleennia do realii Ukrainy. [Adaptation of foreign experience in the field of state regulation of employment of the population to the realities of Ukraine]. [Innovative solutions in

modern science]. 2016. № 1 (1). P. 1–16. [in Ukrainian].

5. Shumilin, A. O. (2024). Osoblyvosti rehuliuвання rynku pratsi u silskomu hospodarstvi Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. [Peculiarities of labor market regulation in agriculture of Ukraine under martial law]. Rozvytok metodiv upravlinnia ta hospodariuvannya na transporti: Zb. nauk. prats. [Development of management and management methods in transport: Collection of scientific works]. Odesa: ONMU, № 2 (87). [Odesa: ONMU, 2024. № 2 (87)]. 2024. P. 47–58. 10.31375/2226-1915-2024-2-47-58. [in Ukrainian].

6. Shumilin, A. O. (2024). Osoblyvosti informatsiinoho zabezpechennia rynku pratsi u silskii mistsevoli. [Peculiarities of information support of the labor market in rural areas]. Ekonomika ta suspilstvo. [Economy and society]. 2024. № 66. [in Ukrainian].

7. Patyka, N. I., Hermaniuk, N. V. (2024). Zainiatist silskoho naselennia v suchasnykh umovakh: novi vyklyky y priorytety zabezpechennia. [Employment of the rural population in modern conditions: new challenges and priorities of provision]. Ahrosvit. [Agrosvit]. 2024, № 23. P. 28–39. 10.32702/2306-6792.2024.23.28. [in Ukrainian].

8. Zainiate naselennia za vydamy ekonomichnoi diialnosti u 2012-2021 rokakh. [Employed population by type of economic activity in 2012-2021]. (2022). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [State Statistics Service of Ukraine]. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/rp/zn_ed/zn_ed_u/zn_ed_2013_u.htm. [in Ukrainian].

9. Metodolohichni polozhennia shchodo vyznachennia neformalnoi zainiatosti naselennia. [Methodological provisions for determining informal employment of the population]. (2013). Zatverdzheno Nakazom Derzhstatu Ukrainy vid 23.01.2013 № 16. [Approved by the Order of the State Statistics Service of Ukraine dated 23.01.2013 № 16]. 24 p. [in Ukrainian].

10. Kostytsia, V. I., Burlai, T. V. (2019). Neformalna ta atypova zainiatist yak "nova normalnist" u sviti ta Ukraini. [Informal and atypical employment as a "new normal" in the world and Ukraine]. Ekonomika i prohnozuvannya. [Economics and forecasting]. 2019. № 1. P. 7–34. [in Ukrainian].

11. ILO (2018a). Women and Men in the Informal Economy: a Statistical Picture (third edition). [Women and Men in the Informal Economy: a Statistical Picture (third edition)]. Geneva: International Labour Office. [Geneva: International Labour Office]. 156 p.

12. Neformalno zainiate naselennia za vydamy ekonomichnoi diialnosti. [Informally employed population by type of economic activity]. (2021). Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. [State Statistics Service of Ukraine]. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2017/rp/eans/eans_u/arch_nzn_ved_u.htm. [in Ukrainian].

13. Robocha syla [Labor force] – 2021. (2022). Stat. zbiryk. [Stat. collection]. K.: Derzhstat Ukrainy. [Kyiv: State Statistics Service of Ukraine]. 216 p. [in Ukrainian].

14. Pratsia v Ukraini u 2017 rotsi. [Labor in Ukraine in 2017]. (2018). Stat. zbiryk. [Stat. collection]. K.: TOV Vydavnytstvo «Avhust Treid». [Kyiv: August Trade Publishing House]. 282 p. [in Ukrainian].

15. Pro poriadok vyrishennia okremykh pytan administrativno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy. [On the procedure for resolving certain issues of the administrative-territorial structure of Ukraine.]. (2023). Zakon Ukrainy vid 28.07.2023 №3285-20 (3285-IX). [Law of Ukraine dated 28.07.2023 No. 3285-20 (3285-IX)]. Ofitsiinyi visnyk Ukrainy. [Official Gazette of Ukraine]. 2023. №98. [in Ukrainian].

16. Analychna ta statystychna informatsiia Derzhavnoi sluzhby zainiatosti. [Analytical and statistical information of the State Employment Service]. (2025). <https://www.dcz.gov.ua/analitics>. [in Ukrainian].

17. Kil'kist zainiatykh pratsivnykiv u subiektiv hospodariuvannya za vydamy ekonomichnoi diialnosti za 2021–2024 roky. [Number of employed workers in business entities by type of economic activity for 2021–2024]. (2025). <https://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].

18. Kil'kist diiuchykh subiektiv hospodariuvannya za vydamy ekonomichnoi diialnosti za 2021-2024 roky. [Number of operating business entities by type of economic activity for 2021-2024]. (2025). <https://www.ukrstat.gov.ua/>. [in Ukrainian].

19. Stratehiia rozvytku silskoho hospodarstva ta silskykh terytorii v Ukraini na period do 2030 roku. [Strategy for the development of agriculture and rural areas in Ukraine for the period until 2030]. (2024). Skhvaleno rozporiadzhenniam Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 15.11.2024 № 1163-r. [Approved by the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 15.11.2024 № 1163-p.]. 54 p. file:///D:/Users7/admin/Downloads/6745a97754294876240129%20(1).pdf. [in Ukrainian].

20. V Ukraini obsiah vykonanykh budivelnnykh robit u 2024 rotsi zbilshyvsia na 23,5%. [In Ukraine, the volume of construction work performed in 2024 increased by 23.5%]. (2025). <https://uaprom.info/news/v-ukraini-obsiah-vykonanykh-budivelnnykh-robit-u-2024-rotsi-zbilshyvsia-na-23-5/>. [in Ukrainian].